

UNIVERSITATEA OVIDIUS DIN CONSTANȚA

ȘCOALA DOCTORALĂ DE ISTORIE

DOMENIUL DE DOCTORAT ISTORIE

REZUMATUL TEZEI DE DOCTORAT

ISTORIA EDUCAȚIEI ȘI PEDAGOGIILOR ALTERNATIVE.
MIȘCAREA MONTESSORIANĂ ÎN ROMÂNIA
ÎN PRIMA JUMĂTATE A SECOLULUI XX

Conducător de doctorat
Conf. Univ. Dr. Habil. Costel COROBAN

Student-doctorand:
Anamaria DOROȘ (căs. BURADA)

Comisia de îndrumare și integritate academică:

Prof.univ.dr.habil. Carol Căpiță, Universitatea din București
CSI.dr.habil. Ovidiu Cristea, Institutul "N. Iorga" al Academiei Române din București
Conf.univ.dr. Raluca Petre, Universitatea "Ovidius" din Constanța

CONSTANȚA,
2025

CUPRINSUL TEZEI DE DOCTORAT

INTRODUCERE	4
Motivația alegerii temei	5
Delimitări spațiale și temporale.....	7
Actualitatea temei.....	7
Obiective. Întrebări și ipoteze de cercetare	8
Metodologia cercetării în istorie. Istoriografie și surse.....	14
<i>Metodologia cercetării</i>	18
<i>Încadrarea în istoriografie</i>	21
<i>Sursele cercetării</i>	22
Structura lucrării.....	27
Capitolul I. EDUCAȚIA: PARCURS ISTORIC PÂNĂ LA APARIȚIA CONCEPTELOR MODERNE	30
I.1. Conceptul de educație și de alternativă educațională	32
I.2. Idei pedagogice precreștine. Pedagogia clasică a antichității	34
I.3. Perioada Evului Mediu și a Renașterii. Pedagogia renascentistă	49
I.4. Ideile despre educație în Iluminismul European.....	58
I.5. Evoluția unei noi pedagogii, educația adulților	61
Capitolul II. EVOLUȚIA ISTORICĂ A EDUCAȚIEI ÎN SPAȚIUL ROMÂNESC	72
II. 1. Privire retrospectivă asupra începutului învățământului românesc	74
II. 2. Evoluția învățământului în prima jumătate a secolul XIX	92
II. 3. Regulamente și dispoziții legislative în educație.....	97
II. 4. Spiru Haret, „omul școalei”	102
II. 5. Începuturile educației adulților ca o nouă pedagogie în România.....	109
Capitolul III. ALTERNATIVELE PEDAGOGICE MODERNE.....	117
III.1. Apariția ideilor moderne în educație	120
III. 2. Pedagogia Waldorf.....	136
III. 3. Pedagogia Freinet.....	140
III. 4. Planul Dalton.....	144
III. 5. Pedagogia Montessori	149
III. 5. 1. Viața și contribuțiile Mariei Montessori	149
III. 5. 2. Principiile de bază ale metodei Montessori.....	155
III. 5. 3. Stadiile dezvoltării copiilor conform filosofiei Montessori	156
III. 5. 4. Importanța mediului în metoda Montessori.	158
III. 5. 5. Rolul educatorului în Metoda Montessori.....	161
Capitolul IV. ÎNVĂȚĂMÂNTUL ROMÂNESC ÎN INTERBELIC	166
IV. 1. Contextul social și politic.....	166

IV. 2. Evoluții legislative	175
IV. 3. Demografia învățământului.....	180
IV.4. Presa, partidele politice și reforma educațională	184
IV. 5. Școala românească de pedagogie în interbelic.....	187
IV. 5. 1. Școala activă. Educația nouă.....	190
IV. 5. 2. Pedagogia filosofică.....	193
IV. 5. 2. 1. Pedagogia culturii	195
IV. 5. 2. 2. Pedagogia personalitară	197
IV. 5. 3. Pedagogia socială.....	199
IV. 5. 3. 1. Regionalismul educativ	201
IV. 5. 3. 2. Localismul educativ	202
IV. 5. 4. Pedagogia psihologică sau experimentală.....	204
IV. 5. 5. Încercări de elaborare a unei pedagogii românești.....	205
IV.6. Concluzii	209
Cap. V. MIȘCAREA MONTESSORIANĂ ÎN ROMÂNIA ÎN PRIMA JUMĂTATE A SECOLULUI XX.....	214
V.1. Sursele	219
V.2. Personalități implicate, inițiative	227
V. 3. Primele ecouri ale alternativei Montessori în presă, la începutul secolului XX, până la Primul Război Mondial	244
V. 4. Mișcarea Montessoriană în presa din România interbelică	251
V. 4. 1. Proiecte și inițiative locale	253
V. 4. 2. Semnale editoriale și recenzii.....	279
V. 4. 3. Cursuri, conferințe și congrese	286
V. 4. 4. Perspective internaționale.....	303
V. 5. Concluzii	309
CONCLUZII.....	312
BIBLIOGRAFIE.....	321

INTRODUCERE

Educația reprezintă pentru un pilon esențial al dezvoltării individuale și sociale, fiind un proces continuu prin care transmitem și asimilăm cunoștințe, valori și abilități de la o generație la alta. De-a lungul timpului, am recunoscut că educația a fost fundamentul progresului uman, apărând din nevoia de a conserva și împărtăși experiențele acumulate. Primele forme de școlarizare, apărute în diverse colțuri ale lumii, reflectă viziunile culturale asupra învățării.

Prin această lucrare, ne propunem să urmărim traseul educației, de la începuturile sale organizate până la modernizarea sistemului educațional din România, în prima jumătate a secolului XX. Analizăm transformările profunde prin care a trecut educația, atât în plan structural, cât și ideologic, sub influența contextului social și politic al vremii. Punem un accent deosebit pe pedagogiile alternative, concepte moderne care au schimbat relația dintre elev și dascăl.

Ne concentrăm în mod special asupra pedagogiei Montessori, care susține învățarea centrată pe copil, dezvoltarea autonomiei și explorarea într-un mediu educațional structurat. Această metodă a influențat semnificativ educația interbelică europeană și românească, generând atât entuziasm, cât și controverse.

Prin cercetarea noastră, dorim să evidențiem modul în care aceste alternative educaționale au contribuit la modelarea sistemului de învățământ românesc, oferindu-ne o viziune inovatoare asupra educației și rolului ei în formarea individului și a societății.

Motivația alegerii temei

Tema cercetării – „Istoria educației și pedagogiilor alternative. Mișcarea montessoriană în România în prima jumătate a secolului XX” – reflectă interesul nostru pentru conexiunile dintre evoluția educației și evoluția societății. Considerăm că educația nu este doar un proces de transmitere a cunoștințelor, ci și o oglindă a valorilor și aspirațiilor sociale. Explorarea montessorianismului ne permite să înțelegem cum au fost receptate ideile pedagogice internaționale într-un context românesc tradițional și în același timp în căutare de reformă.

Prin consultarea surselor istorice, inclusiv a presei interbelice, dorim să aducem o contribuție originală la înțelegerea dezvoltării educației alternative în România. Această cercetare își propune să evidențieze nu doar transformările structurale ale învățământului, ci și impactul acestora asupra culturii, identității și mentalității românești. Înțelegerea acestor procese istorice ne poate ajuta să formulăm răspunsuri mai eficiente la provocările educaționale actuale.

Delimitări spațiale și temporale

Această lucrare se concentrează asupra perioadei interbelice (1918-1945), o etapă esențială pentru modernizarea educației românești, în care s-au manifestat diverse inițiative pedagogice inovatoare. Delimitarea geografică include întreaga Românie Mare, având în vedere că influențele montessoriene au fost resimțite în diverse regiuni ale țării, dar cu o predominanță în mediul urban și în învățământul privat. Prima jumătate a secolului XX a marcat debutul și răspândirea metodei Montessori, începută în 1907 la Roma (în România au apărut primele semnale în presă și s-au publicat primele traduceri), dar și perioada în care regimurile totalitare au închis școlile Montessori. Prima școală Montessori a fost deschisă în România în 1934, dar nu a avut continuitate, fiind înlocuită de inițiative private. După 1948, în timpul regimului comunist, metoda a fost abandonată, fiind înlocuită de modelul sovietic impus.

Actualitatea temei

Tema propusă este una actuală și relevantă pentru înțelegerea prezentului educațional românesc. Analiza evoluției sistemului de învățământ, inclusiv în perioada interbelică, scoate în evidență fundamentele care au modelat educația în România. Înțelegerea trecutului ne ajută să descifrăm mai bine provocările și posibilitățile din prezent. Contextul interbelic a fost unul marcat de schimbări majore – sociale, economice și tehnologice – care au influențat profund sistemul educațional.

Această cercetare abordează un subiect puțin explorat în istoriografia românească: impactul mișcării montessoriene în România interbelică. Analiza a peste 180 de articole din presa vremii oferă o perspectivă nouă și documentată asupra receptării pedagogiei Montessori, subliniind rolul acesteia în transformarea educației alternative. Studiul aduce o contribuție valoroasă la cercetarea educației din România, relevând cum reforma educațională din perioada interbelică a influențat atât elevii, cât și formarea identității naționale.

Obiective. Întrebări și ipoteze de cercetare

Această cercetare urmărește investigarea rădăcinilor educației moderne și a dezvoltării pedagogiilor alternative, cu un accent special pe receptarea metodei Montessori în România în prima jumătate a secolului XX. Obiectivul general este de a analiza modul în care alternativele educaționale au fost conturate la nivel internațional și cum acestea au fost adaptate în contextul socio-politic, economic și cultural românesc.

Un element de originalitate îl constituie utilizarea presei interbelice ca sursă principală, fiind prima cercetare care analizează montessorianismul în publicațiile românești ale acelei perioade. Astfel, teza contribuie la înțelegerea relației dintre tradiția pedagogică națională și influențele internaționale, oferind o perspectivă istorică asupra provocărilor și potențialului educației alternative într-un sistem în continuă schimbare.

Obiectivele specifice, descriptive și de sinteză dar și cauzale și corelaționale au fost alese cu scopul de a conduce către concluzii pertinente în ceea ce privește scopul general al tezei. În Capitolul 1, „EDUCAȚIA: PARCURS ISTORIC PÂNĂ LA APARIȚIA CONCEPTELOR MODERNE”, **obiectivul specific** pe care ni l-am propus este stabilirea cadrului teoretic prin definirea termenilor și conceptelor din educație și alternative educaționale, precum și analiza dezvoltării educației și pedagogiei în lume de-a lungul epocilor istorice pentru a scoate în evidență relația dintre cele două concepte, implicând sublinierea inovațiilor educaționale și alternativelor de-a lungul secolelor. **Ipoteza cercetării** pornește de la premisa că educația este un fenomen dinamic, modelat de contextul istoric, social, economic și filosofic al fiecărei epoci, astfel că evoluția educației și apariția alternativelor educaționale reprezintă rezultatul unor schimbări structurale profunde, reflectând nevoile și idealurile societății în fiecare perioadă. Prin analiza dezvoltării educației și pedagogiei de-a lungul epocilor istorice, se anticipează că inovațiile educaționale și alternativele pedagogice au apărut ca răspuns la provocările vremii, influențând în mod direct sistemele de învățământ și conturând principiile moderne ale educației. **Întrebările** la care ne propunem să oferim răspuns în cadrul subcapitolelor sunt: Ce înseamnă educația și alternativele educaționale din perspectivă istorică și teoretică? Cum au influențat filosofii antichității, precum cele ale lui Socrate, Platon și Aristotel, dezvoltarea educației clasice și de ce reprezintă o bază pentru inovare în educație? În ce mod a fost educația medievală influențată de Biserică și cum s-a inovat în perioada Renașterii prin apariția unor alternative? Ce contribuții esențiale au adus gânditorii Iluminismului în privința educației și a pedagogiei și care sunt teoreticienii cu o contribuție fundamentală? Cum a evoluat conceptul de educație a adulților ca o nouă pedagogie în perioada modernă și ce modele de succes au existat?

În ceea ce privește cel de-al doilea capitol, „EVOLUȚIA ISTORICĂ A EDUCAȚIEI ÎN SPAȚIUL ROMÂNESC”, am stabilit **obiectivul specific** având în vedere că studiul de caz vizează receptarea unui curent pedagogic inovator în spațiul românesc, deci parcursul cercetării este continuat prin analiza evoluției educației în spațiul românesc, punând accent pe influențele externe și interne care au modelat sistemul de învățământ. **Ipoteza** de la care am pornit în această secțiune a cercetării este că evoluția sistemului educațional românesc a fost determinată atât de factori interni, precum reformele naționale și contribuția unor personalități cheie, cât și de influențele culturale externe. Aceste influențe au dus la o modernizare treptată a educației, care s-a realizat cu foarte mare dificultate, sporadic și mai degrabă prin intermediul unor învățați sau domnitori luminați care au contribuit prin creații culturale sau sprijinirea acestora sau a unor așezăminte de învățământ înainte de 1859, modernizare care, atât instituțională a educației cât și în pedagogie, a avut mai mult avânt începând cu epoca lui Cuza și a intelectualilor români formați în Occident – filosofi, pedagogi și nu numai – care vedeau dincolo de herbartianism, creându-se premisele la începutul secolului XX pentru receptarea unor alternative educaționale, inclusiv pedagogia montessoriană. **Întrebările de cercetare** vizate sunt: Cum au apărut primele forme de educație organizată în spațiul românesc și care au fost principalele influențe externe asupra acestora? Care au fost principalele reforme educaționale și evoluții în pedagogie din prima jumătate a secolului al XIX-lea și cum au influențat acestea dezvoltarea sistemului de învățământ? Cum au contribuit regulamentele și dispozițiile legislative la structurarea educației în România și ce impact au avut acestea asupra accesului la educație? În ce mod a influențat Spiru Haret modernizarea educației românești și dezvoltarea învățământului pentru toate categoriile sociale? Cum s-au dezvoltat inițiativele de educație pentru adulți în România ca manifestări inovative?

În cel de-al treilea capitol, „ALTERNATIVELE PEDAGOGICE MODERNE”, **obiectivul specific** este de a analiza apariția, principiile fundamentale și impactul metodelor pedagogice moderne, precum pedagogia Waldorf, Freinet, Planul Dalton și metoda Montessori, în contextul istoric internațional și românesc. Se urmărește evidențierea asemănărilor și deosebirilor dintre aceste alternative educaționale, investigarea gradului de receptare a acestora în România și evaluarea aplicabilității lor în sistemul educațional românesc al primei jumătăți a secolului XX. **Ipotezele** de cercetare privitoare la alternativele pedagogice moderne vizează faptul că acestea au la bază principiul educației centrate pe copil, adaptând procesul de învățare la nevoile, interesele și ritmul de dezvoltare al acestuia. Deși România din secolul XIX și începutul secolului XX era situată la periferia centrelor culturale inovatoare din Europa Occidentală, societatea și mediul educațional românesc au manifestat o receptivitate considerabilă față de noile curente pedagogice, cei mai activi pedagogi distanțându-se în măsură din ce în ce mai mare de herbartianism, creând premisele pentru integrarea și adaptarea metodei Montessori într-un context specific. **Întrebări de cercetare** la care oferim un răspuns în acest capitol sunt: Care sunt principiile fundamentale ale pedagogiei Waldorf și în ce mod s-a diferențiat aceasta de alte alternative educaționale? Cum a fost concepută pedagogia Freinet și ce impact a avut asupra educației moderne? În ce mod Planul Dalton a schimbat structura educațională tradițională și ce relevanță a avut această metodă în sistemele educaționale din acea vreme? Cum au fost receptate pedagogia Waldorf, pedagogia Freinet și Planul Dalton în mediul românesc? Care sunt principiile centrale ale metodei Montessori (în ce privește stadiile dezvoltării, mediul, rolul educatorului) și în ce mod acestea răspund nevoilor dezvoltării copilului? Aceste întrebări vor facilita o înțelegere mai clară a procesului de dezvoltare a pedagogiilor alternative și a modului în care acestea au fost percepute și receptate în România.

În capitolul al IV-lea, „ÎNVĂȚĂMÂNTUL ROMÂNESC ÎN INTERBELIC” am stabilit ca **obiectiv specific** analiza și înțelegerea evoluției politicilor educaționale și situației învățământului românesc în perioada interbelică, prin examinarea contextului social și politic, demografiei educaționale, al evoluțiilor legislative și a viziunilor diferitelor partide politice asupra reformei educaționale, precum și prin explorarea ecourilor „revoluției coperniciene” a

alternativelor educaționale afirmate în această perioadă și identificarea principalelor curente pedagogice autohtone, pentru a înțelege mai bine cadrul receptării montessorianismului. **Ipoteze** care sunt vizate în acest capitol sunt că: sistemul educațional interbelic românesc a fost influențat de un puternic curent naționalist și sociologic, care a determinat dezvoltarea unor teorii pedagogice ce susțineau diferențierea educației între mediul rural și cel urban, prin promovarea unei pedagogii naționale adaptate specificului etno-psihologic românesc, această abordare având ca scop conservarea tradițiilor rurale și a identității naționale, dar limitând integrarea inovațiilor pedagogice internaționale și progresul educațional general. Ipoteza secundară este că reformele pentru unificarea legislativă și administrativă impusă de Unirea din 1918, prin adoptarea unor legi esențiale pentru învățământul românesc, au contribuit la crearea unui sistem educațional unitar și accesibil cetățenilor precum și la introducerea educației noi pe meleaguri românești. **Întrebări de cercetare** la care vom răspunde în capitolul al IV-lea sunt: Care au fost principalele provocări ale sistemului educațional românesc în procesul de integrare a noilor teritorii după 1918? Ce impact au avut reformele legislative asupra sistemului educațional interbelic din România și în ce măsură legislația educațională interbelică a favorizat implementarea pedagogiilor alternative? Din punct de vedere al demografiei învățământului, ce diferențe existau între învățământul urban și rural în perioada interbelică? În ce mod a reflectat presa interbelică dezbaterile privind reforma educațională și cum s-au diferențiat viziunile partidelor politice asupra educației în perioada interbelică? Ce curente pedagogice au dominat educația românească în perioada interbelică și în ce măsură au fost influențate teoriile pedagogice românești de modelele europene (aplicabil la curentele „școala activă”, pedagogia filosofică, pedagogia culturii, pedagogia personalitară, pedagogia socială, pedagogia experimentală)? Cum s-a încercat formularea unei pedagogii naționale românești în perioada interbelică și ce consecințe a avut acest lucru pentru implementarea unui curent precum montessorianismul?

În capitolul al V-lea, „MIȘCAREA MONTESSORIANĂ ÎN ROMÂNIA ÎN PRIMA JUMĂTATE A SECOLULUI XX”, **obiectivul specific** este de a realiza o sinteză comprehensivă și analitică despre mișcarea montessoriană în România în prima jumătate a secolului XX, folosind sursele istorice relevante disponibile, cu accent pe materialele din presa vremii. Prin această sinteză, capitolul își propune să exploreze modul în care metoda Montessori a fost receptată, popularizată și implementată în România, analizând contribuția personalităților implicate, precum și influența contextului social, cultural și politic. Scopul este de a evidenția nu doar adoptarea și adaptarea metodei Montessori în mediul educațional românesc, ci și tensiunile sau limitele întâmpinate, având în vedere specificitățile perioadei și impactul regimurilor politice asupra mișcării. De asemenea, capitolul urmărește să încadreze teoria receptării montessorianismului în România interbelică, enunțată de Valeriu Dumitru, pentru a evalua dacă această teorie se confirmă în lumina surselor analizate, și să identifice elementele de continuitate sau diferență în raport cu contextul internațional al mișcării. Obiectivul final este de a aduce claritate asupra impactului metodei Montessori asupra educației preșcolare în România și a relevanței acesteia în cadrul pedagogiilor alternative ale epocii. Mișcarea montessoriană în România în prima jumătate a secolului XX ridică o serie de **întrebări de cercetare** relevante pentru a înțelege receptarea, popularizarea și impactul acestei metode pedagogice. O primă întrebare centrală privește sursele cercetării istorice: care sunt principalele resurse disponibile care oferă informații despre montessorianismul în România, având în vedere criteriile relevanței și cantității? În acest context, este esențial să analizăm mărturiile din presă, dar și alte surse, precum memorii, corespondență sau documente de arhivă, pentru a evalua cum s-a desfășurat această mișcare educațională și care au fost principalele provocări și reușite. Totodată, este important să identificăm personalitățile cheie implicate în promovarea metodei Montessori în România, fără de care mișcarea ar rămâne lipsită de profunzime și esență. Cine au fost acești promotori ai pedagogiei alternative, ce roluri au avut și în ce fel au influențat educația preșcolară din România interbelică? Un al doilea aspect semnificativ este legat de teoria lui Valeriu Dumitru privind receptarea montessorianismului în România interbelică. Această teorie sugerează

existența a trei tipuri de reacții distincte: entuziasm în anii 1920, apoi negare și bunăvoință de-a lungul anilor 1930. Rămâne de analizat dacă această categorizare este confirmată de sursele disponibile. În ce măsură se aliniază realitatea istorică din România interbelică cu această teorie, și ce elemente pot fi adăugate sau contestate pentru a oferi o perspectivă mai nuanțată? Această întrebare permite înțelegerea mai profundă a complexității procesului de receptare și a factorilor socio-politici care au influențat evoluția metodei Montessori. În fine, o a treia întrebare esențială se referă la impactul contextului istoric și social asupra receptivității societății românești față de această pedagogie alternativă. Cum a fost metoda Montessori adoptată și adaptată specificului educațional din România interbelică? În ce fel a contribuit la dezvoltarea educației preșcolare și ce critici sau limite au fost identificate în implementarea acesteia? Această întrebare invită la o reflecție asupra contextului istoric mai larg și asupra modului în care idealurile pedagogice inovatoare au supraviețuit sau au fost limitate în fața provocărilor vremii. **Ipotezele** formulate în cadrul acestui capitol au rolul de a ghida analiza și sinteza referitoare la mișcarea montessoriană în România în prima jumătate a secolului XX. În ceea ce privește sursele istorice utilizate, se poate formula ipoteza conform căreia inițiativele legate de metoda Montessori, fiind în principal promovate din mediul privat, nu au generat un volum substanțial de documente arhivistice oficiale. Astfel, sursele primare cele mai relevante se regăsesc în presa vremii, memorii, corespondențe și alte mărturii autobiografice, care surprind contextul social și educațional al perioadei, contribuind la o înțelegere detaliată a modului în care această pedagogie alternativă a fost receptată și implementată.

Lucrarea „ISTORIA EDUCAȚIEI ȘI PEDAGOGIILOR ALTERNATIVE. STUDIU DE CAZ: MIȘCAREA MONTESSORIANĂ ÎN ROMÂNIA ÎN PRIMA JUMĂTATE A SECOLULUI XX” se bazează pe dorința de a explora și înțelege schimbările și interacțiunile din domeniul educației, oferind oportunitatea de a obține cunoștințe mai profunde despre educație, pedagogiile alternative și impactul lor asupra societății, contribuind la dezvoltarea unei viziuni mai complete asupra sistemului educațional și a direcțiilor sale de viitor.

Metodologia cercetării

În această cercetare, am urmat etapele esențiale ale unui demers științific riguros: definirea temei, elaborarea bibliografiei, formularea ipotezelor de lucru, documentarea, analiza surselor și stabilirea faptelor istorice. Planul de cercetare se bazează pe o abordare cronologică și tematică, corelând evoluțiile istorice cu ideile pedagogice și cu receptarea metodei Montessori în România interbelică.

Analizând *sursele primare*¹, acolo unde sunt disponibile, documente originale din trecut, arhive, presă legi, jurnale, scrisori, fotografii, etc., voi reconstitui evenimentele și evoluția diacronică a educației și a conceptelor legate de alternativele educaționale. Cercetarea este completată de analiza *surselor secundare*, a istoriilor, articolelor și studiilor scrise de alți istorici care au cercetat același subiect.

Analiza calitativă prezentă în cercetare se bazează pe informații despre comportamentul și atitudinea umană, se concentrează pe descrierea și interpretarea fenomenului studiat prin intermediul surselor primare, cum ar fi observațiile sau documentele scrise, legislația din domeniu sau analiza rapoartelor de activitate publicate de politicieni ai vremii, a articolelor din presă dar și din revistele de specialitate pedagogică din perioada interbelică². *Analiza cantitativă*, pe de altă parte, se bazează pe date numerice și se concentrează pe descoperirea tendințelor și modelelor în datele colectate, fiind utilă, de exemplu, acolo unde am analizat în ansamblu sistemul educațional românesc, prezentând date statistice. Ambele metode au avantajele lor și pot fi utilizate împreună pentru a obține o imagine completă și mai precisă a problemei alternativelor educaționale în

¹ Kenneth D. Bailey, *Methods of Social Research*, Free Press, 1994, p. 294.

² Iuliana Lazăr, *Ghid pentru analiza statistică a datelor în cercetarea educațională/A guide for statistical analysis of data in the educational research*, 2019, p. 11.

istoriei educației³. Alături de celelalte surse, precum enciclopedii, dicționare, arhive, și sursele statistice adaugă valoare cercetării⁴.

În cadrul demersului științific, am utilizat multiple metode de analiză istorică: analiza calitativă, menită să evidențieze rigurozitatea și relevanța activităților desfășurate de cei implicați în evoluția sistemului educațional; analiza cantitativă, folosită pentru a susține argumentele formulate în cercetare prin evidențierea datelor statistice și numerice semnificative; analiza de discurs, axată pe examinarea mesajelor transmise de liderii politici, cu accent pe inițiativele lor privind structura și dezvoltarea educației; analiza de conținut, destinată interpretării conceptelor expuse în articolele de presă și corelării acestora cu realitățile socio-economice ale epocii; și analiza critică a documentelor istorice și a rapoartelor de activitate din domeniul educației, concentrată pe o evaluare aprofundată a contextului și semnificației acestora. Am folosit ancheta istorică în cercetarea documentelor de arhivă pentru a obține o imagine concisă a sistemului de educație românesc în perioada interbelică, concentrându-ne pe informațiile de interes conținute în aceste documente. Schimbările înregistrate în sistemul de educație din România au fost un subiect constant de interes pentru istorici și publicul larg.

O cale pentru culegerea datelor și informațiilor necesare pentru confirmarea ipotezelor este *metoda comparativă*, care este folosită pentru a studia un număr mai mare de teorii și practici pedagogice din diferite țări. Dacă la metoda comparativă de colectare a datelor cercetării, adunarea datelor se face „pe orizontală”, metodele specifice istoriei necesită adunarea datelor „pe verticală”, în cadrul evoluției de-a lungul timpului⁵.

Combinția acestor metode oferă o imagine complexă și echilibrată a educației alternative în România interbelică. Analiza calitativă aduce profunzime în înțelegerea contextului și motivațiilor, în timp ce analiza cantitativă evidențiază structurile și modelele dominante. Această cercetare valorifică abordarea interdisciplinară, respingând perspectiva simplificatoare asupra istoriei educației ca succesiune de idei, și insistă pe dinamica dintre tradiție și inovație, pe coexistența și confruntarea diferitelor curente pedagogice. Prin *studiul critic* al surselor, am urmărit nu doar autenticitatea și obiectivitatea lor, ci și contextul în care au fost produse și receptate⁶.

Astfel, cercetarea noastră oferă o perspectivă metodologică solidă și contextualizată asupra receptării pedagogiei Montessori, contribuind la o mai bună înțelegere a evoluției istorice a alternativelor educaționale în România.

Încadrarea în istoriografie

Istoriografia românească nu a acordat o atenție deosebită pedagogiilor alternative din perioada interbelică, majoritatea studiilor concentrându-se asupra reformelor educaționale generale. Singura lucrare monografică ce tratează în capitolele acesteia montessorianismul interbelic este cea a profesorului Valeriu Dumitru, *Maria Montessori și Montessorianismul în România* (2006). Abordarea este aceea din perspectiva expertului în pedagogie și sunt propuse teorii valoroase pe care le vom re-evalua la final. Așadar, cercetarea noastră completează literatura existentă printr-o analiză detaliată a surselor primare până acum neutilizate, peste 180 de articole din presa interbelică, dar și surse secundare referitoare la pedagogia Montessori în România. Au fost examinate atât lucrările academice despre educația interbelică, cât și teze de doctorat și studii comparative asupra mișcărilor pedagogice alternative. Pentru a susține cercetarea noastră, am utilizat lucrări care abordează această tematică dintr-o varietate de perspective și contexte

³ *Ibidem*, p. 10.

⁴ Ronald H. Fritze, Brian E. Coutts, Louis Andrew Vyhnanek, *Reference Sources in History: An Introductory Guide*, Abc-Clio, Santa Barbara, 2004, p. 243.

⁵ Dumitru Muster, (editor), Ștefan Westfried (selectator), Emil M. Brândză, *Antologie de texte pedagogice (1932-1943): Contribuții la dezvoltarea pedagogiei românești*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1973, p. 94.

⁶ *Ibidem*, p. 95.

cronologice. Această abordare multidimensională ne va permite să obținem o înțelegere mai cuprinzătoare a procesului de transformare a politicilor educaționale.

Sursele cercetării

Lucrările secundare examinate au reprezentat surse semnificative în procesul nostru de cercetare asupra dezvoltării învățământului românesc, alături bineînțeles de surse primare precum legislația, dezbaterile parlamentare, ziarele și revistele școlare, precum și publicațiile didactice, pedagogice și culturale din acea perioadă.

Sursele primare pentru alternativele educaționale abordate au constat în lucrări și traduceri din Maria Montessori, Célestin Freinet, Helen Parkhurst, John Dewey, Rudolf Steiner și pedagogi români precum C. V. Buțureanu, Izabela Sadoveanu, Ilie Șulea-Firu, și alții. Un rol crucial pentru reconstituirea pedagogiilor alternative au avut-o lucrările Mariei Montessori, precum *The Montessori Elementary Material*⁷ și *The Montessori Method*⁸, care reprezintă un punct de referință în ceea ce privește pedagogia alternativă, prezentând metode și tehnici de învățare diferite față de cele tradiționale. Montessori a introdus un mediu educațional care se bazează pe libertatea și autonomia copilului, învățarea prin explorare și manipulare a materialelor didactice și dezvoltarea prin experiență și autodescoperire. De asemenea, lucrări precum *The Spirit of the Waldorf School*⁹ și *The Roots of Education*¹⁰ de Rudolf Steiner explorează filozofia pedagogică și spirituală a Școlii Waldorf, care se concentrează pe dezvoltarea armonioasă a copilului și pe educația în spiritul artei și culturii. Steiner a promovat o abordare holistică a educației care integrează cunoașterea științifică cu tradițiile spirituale și culturale, inclusiv dezvoltarea armonioasă a corpului, minții și spiritului. Lucrările lui John Dewey, cum ar fi *Experience and Education*¹¹, explorează filozofia educațională americană și abordează importanța experienței și a democrației în învățare. Dewey, deseori citat și citit de pedagogii români din interbelic, a dezvoltat o filosofie educațională care pune accentul pe experiența individuală și socială, învățarea prin acțiune și dezvoltarea unui gândire critică și reflexivă. Acești inovatori au demonstrat că educația poate fi transformativă și că un mediu educațional adecvat poate încuraja dezvoltarea copiilor și adulților într-un mod holistic și armonios.

În cadrul studiului asupra istoriei și evoluției educației și pedagogiei în spațiul românesc, am examinat dosare din arhivele Ministerului Instrucțiunii Publice și ale Casei Școalelor, corespunzătoare perioadei de dinainte de 1940, regăsite în fondurile Arhivelor Naționale ale României din București. De asemenea, am analizat presa și publicațiile de specialitate editate de asociațiile profesionale ale cadrelor didactice. De asemenea, am studiat peste 100 de numere din diverse ziare, cum ar fi *Opinia*, *Adevărul*, *Albina*, *Calendarul*, *Curentul*, *Cuvântul*, *Dimineata*, *Dreptatea*, *Epoca*, *Evenimentul*, *Gazeta Învățământului*, *Neamul Românesc*, *Opinia*, *Universul*, *Țara Noastră*, *Viitorul*, *Vremea* din perioada august 1911-ianuarie 1939. Abordând o metodă de cercetare calitativă, am analizat în profunzime articolele din presă, discursurile și documentele relevante pentru stabilirea politicilor educaționale, concentrate pe perspectivele celor implicați direct și contextualizate în mediul social, cultural, politic și economic al vremii.

Istoriografia românească conține și lucrări precum *Evoluția centenară a învățământului în România*¹², care expune trăsăturile definitorii și transformările sistemului educațional din România, de la etapele sale incipiente până în 1918, continuând cu perioada interbelică și

⁷ Maria Montessori, *The Montessori Elementary Material*, Arthur Livingston, (traducere), Frederick A. Stokes Company, New York, 1917.

⁸ Maria Montessori, *The Montessori Method*, Anne E. George (traducere), Frederick A. Stokes Company, New York, 1912.

⁹ Rudolf Steiner, *The Spirit of the Waldorf School*, Anthroposophic Press, Hudson, 1995.

¹⁰ Rudolf Steiner, *The Roots of Education*, Anthroposophic Press, Hudson, 1997.

¹¹ John Dewey, *Experience and Education*, The Kappa Delta Pi Lecture Series, New York, 1997.

¹² Constantin Anghelache, Mădălina Gabriela Anghel, Iordan Petrescu și Emilia Gogu. *Evoluția centenară a învățământului în România*, București, Editura Economică, 2018.

intervalul 1946-1989, analizând apoi și schimbările în sistemul de învățământ preuniversitar și superior din România după anul 1990.

În contextul cercetării în domeniul educației în România, am identificat și lucrări de doctorat, precum *Politicile educaționale preuniversitare în România interbelică*, realizată de Alexandru Mitru, sub coordonarea profesorului Sergiu Musteață¹³. Această lucrare abordează subiecte importante precum evoluția școlii românești după Primul Război Mondial și analiza politicilor și legislației educaționale din perioada interbelică. Prin aceste lucrări, se aduc în discuție aspecte esențiale legate de evoluția sistemului de învățământ în România în perioada interbelică, oferind o perspectivă detaliată asupra politicilor și direcțiilor adoptate în acest domeniu, la acea vreme.

Structura lucrării

Realizând o abordare a istoricului și evoluției educației, de la apariția școlilor în lume, a curentelor și inovatorilor în educație și pedagogie, am pus accent apoi pe pedagogiile alternative și mișcarea montessoriană în România în prima jumătate a secolului XX. Lucrarea este organizată în cinci capitole, fiecare având un rol bine definit în construirea unei perspective detaliate asupra inovației în educație de-a lungul timpului. Am urmărit să structurăm conținutul într-un mod logic, pornind de la conceptele generale despre educație și inovație pedagogică, continuând cu istoria educației în România, explorarea pedagogiilor alternative, contextul educațional interbelic și încheind cu un studiu de caz asupra mișcării montessoriene.

Astfel, în primul capitol, „EDUCAȚIA: PARCURS ISTORIC PÂNĂ LA APARIȚIA CONCEPTELOR MODERNE”, oferim o perspectivă asupra evoluției educației, definind conceptele fundamentale ale educației și alternativelor educaționale, analizând ideile pedagogice din antichitate, influențele Bisericii asupra educației medievale, progresul pedagogic al Renașterii și contribuțiile Iluminismului la dezvoltarea unui nou model educațional. Un subcapitol distinct este dedicat educației adulților, ilustrând emergența acestui domeniu ca parte a pedagogiei moderne legată de conturarea alternativelor educaționale, căci, pedagogii și politicienii români din interbelic preocupați de inovație au fost de asemenea interesați de necesitatea educării poporului în integralitatea sa.

Am continuat cercetarea noastră printr-o analiză a educației în România, cu accent pe originile învățământului românesc și evoluțiile acestuia până în secolul al XIX-lea, în capitolul al doilea, cu titlul „EVOLUȚIA ISTORICĂ A EDUCAȚIEI ÎN SPAȚIUL ROMÂNESC”, în care am explorat sistemul educațional din România într-o perspectivă istorică, inclusiv regulamentele și dispozițiile legislative care au influențat sistemul educațional românesc de-a lungul timpului. Am realizat o trecere în revistă a reformelor educaționale, vom prezenta dispozițiile legislative fundamentale și vom evalua impactul personalităților-cheie precum Spiru Haret, subliniind importanța educației adulților și eforturile depuse pentru modernizarea învățământului.

În al treilea capitol al tezei, „ALTERNATIVELE PEDAGOGICE MODERNE”, am analizat cele mai importante alternative pedagogice care au apărut în secolul XX, inclusiv metoda Montessori, pedagogia Waldorf, metoda Freinet și Planul Dalton. Abordând educația și filosofia educației, cu accent pe metode și tehnici de învățare alternative, dintr-o perspectivă istorică și filosofică, încercând să înțelegem evoluția învățământului și a gândirii pedagogice de-a lungul timpului, am cercetat opera unor inovatori precum Maria Montessori, Rudolf Steiner și John Dewey, care au avut un impact semnificativ asupra educației și au dezvoltat abordări unice care au schimbat modul în care oamenii învață și se dezvoltă. Am comparat și contrastat principiile de bază ale fiecărei metode și modul în care acestea s-au răspândit în diferite sisteme educaționale și despre receptarea acestora în România. Subcapitolul dedicat metodei Montessori l-am

¹³ Alexandru Mitru, *Politicile educaționale preuniversitare în România interbelică*, teză de doctorat, Universitatea „Valahia” din Târgoviște, Târgoviște, 2021.

structurat în jurul vieții și contribuțiilor Mariei Montessori, principiilor fundamentale ale metodei, rolului educatorului și impactului mediului asupra educației.

Capitolul IV, „ÎNVĂȚĂMÂNTUL ROMÂNESC ÎN PERIOADA INTERBELICĂ”, analizează contextul social și politic al perioadei interbelice, evidențiind influența acestor factori asupra reformelor educaționale și asupra dezvoltării curentelor pedagogice autohtone. Examinăm astfel componente precum demografia învățământului, rolul presei și al partidelor politice în dezbaterile educaționale, precum și dezvoltarea pedagogiilor experimentale în România, cum ar fi școala activă și pedagogia personalitară, și cristalizarea diferitelor curente pedagogice.

În final, partea cea mai consistentă a analizei constă în studiul de caz, capitolul al V-lea: „MIȘCAREA MONTESSORIANĂ ÎN ROMÂNIA ÎN PRIMA JUMĂTATE A SECOLULUI XX”, capitolul final dedicându-l receptării pedagogiei Montessori în România interbelică. Prin analiza surselor primare și secundare care atestă existența acestei mișcări, personalitățile implicate în promovarea metodei Montessori și inițiativele educaționale dezvoltate, lucrarea prezintă primele ecouri ale metodei Montessori în presa vremii, contribuția diferitelor reviste pedagogice și impactul conferințelor și cursurilor dedicate acestui subiect, observând modul în care montessorianismul a fost receptat în România interbelică și despre perspectivele sale de dezvoltare.

CONCLUZII

Urmărind să oferim o înțelegere detaliată asupra evoluției educației și a pedagogiilor alternative, cu un accent deosebit pe receptarea metodei Montessori în România în prima jumătate a secolului XX, pe parcursul investigației, am analizat contextul internațional și național al pedagogiilor alternative, impactul factorilor socio-politici asupra receptării metodei Montessori și ecurile acesteia în presa interbelică. De asemenea, am testat o serie de ipoteze care ne-au ghidat în procesul de cercetare, examinând dacă evoluția educației reflectă tendințele globale de inovație pedagogică și în ce măsură acestea au fost implementate în România, analizând impactul pedagogiei Montessori asupra sistemului educațional românesc în prima jumătate a secolului XX, subliniind atât factorii favorabili receptării sale, cât și obstacolele care au împiedicat o implementare extinsă a acestei metode inovatoare. Studiul a fost realizat pe baza unei analize riguroase a surselor istorice, inclusiv a presei interbelice, a documentelor arhivistice și a literaturii de specialitate.

Primul capitol al lucrării, „Educația: parcurs istoric până la apariția conceptelor moderne”, a analizat evoluția educației până la apariția conceptelor moderne, evidențiind transformările prin care aceasta a trecut de-a lungul istoriei și definind educația ca un fenomen dinamic, influențat de factori sociali, economici și filosofici specifici fiecărei epoci. Au fost examinate primele forme de educație din Antichitate, unde filosofi precum Socrate, Platon și Aristotel conturaseră primele teorii pedagogice. Ulterior, în Evul Mediu, educația a fost puternic influențată de Biserică, iar în Renaștere au apărut noi perspective umaniste asupra învățării. Iluminismul a aduse schimbări esențiale, promovând ideea unei educații accesibile și raționale. În secolele XVIII-XIX, sistemele educaționale au început să fie organizate mai riguros, iar pedagogi precum Pestalozzi și Herbart au pus bazele unor metode didactice structurate. Capitolul a demonstrat că educația a evoluat constant, adaptându-se nevoilor societății și pregătind terenul pentru apariția pedagogiilor alternative, care aveau să influențeze profund sistemele educaționale din întreaga lume. Ipoteza conform căreia educația este un fenomen dinamic, modelat de schimbările istorice, economice și sociale, a fost confirmată pe parcursul cercetării. Am demonstrat că, de-a lungul istoriei, dezvoltarea educației a fost influențată de factori politici, religioși și economici, iar alternativele pedagogice au apărut ca reacție la nevoile societății din diferite perioade. De exemplu, în Antichitate, educația era un privilegiu rezervat elitelor, în timp ce Renașterea a adus o deschidere spre un sistem de învățământ mai accesibil, iar Iluminismul a promovat ideea educației universale.

Aceste etape istorice au creat premisele pentru apariția unor noi modele educaționale, inclusiv curentul pentru educația adulților la sfârșitul secolului al XIX-lea și pedagogia Montessori.

Capitolul al doilea, „Evoluția istorică a educației în spațiul românesc”, a analizat evoluția educației autohtone, evidențiind etapele-cheie prin care a trecut sistemul de învățământ de la primele forme organizate până în perioada modernă. S-a subliniat că, în Evul Mediu, și în România educația a fost influențată de Biserică, primele școli apărând pe lângă mănăstiri și fiind destinate inițial pregătirii clericilor. În secolul al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea, domnitorii fanarioți și reformatorii iluminiști au inițiat primele măsuri de modernizare, sprijinind înființarea unor școli laice și introducerea limbii române ca limbă de predare. Un moment crucial l-a reprezentat perioada regulamentară și domnia lui Alexandru Ioan Cuza, când a fost creat un sistem educațional organizat, cu primele legi privind învățământul obligatoriu. Reforma lui Spiru Haret, de la sfârșitul secolului XIX, a contribuit la extinderea școlilor, pregătirea profesorilor și creșterea accesului la educație, inclusiv pentru mediul rural. Începutul secolului XX a fost perioada cu influențe moderne din ce în ce mai accentuate. Capitolul a demonstrat că, deși România parcursese un proces continuu de modernizare a educației, dificultățile economice și sociale influențaseră ritmul și amploarea acestor transformări. Aceste evoluții au stabilit premisele pentru receptarea pedagogiilor alternative, inclusiv Montessori, în contextul interbelic. Ipoteza conform căreia modernizarea educației în România a fost influențată atât de factori interni, cât și externi, a fost validată prin analiza surselor istorice și a reformelor educaționale. Am constatat că evoluția sistemului educațional românesc a fost marcată de influențe occidentale semnificative, în special prin intelectualii formați în străinătate, care au introdus în România idei progresiste. Totuși, procesul de modernizare a fost unul fragmentat, întâmpinând rezistență din partea structurilor tradiționale și a ideologiilor naționaliste care promovau un model educațional rigid.

Alegerea de a analiza în detaliu educația adulților în cadrul subcapitolului I.5., „Evoluția unei noi pedagogii, educația adulților” și de a aprofunda începuturile acesteia în România în subcapitolul II.5., „Începuturile educației adulților ca o nouă pedagogie în România” se justifică prin importanța acestui domeniu în procesul de modernizare a sistemelor educaționale și adaptarea acestora la noile cerințe economice și sociale ale secolului al XIX-lea și începutului de secol XX. Alte mari schimbări la sfârșitul secolului al XIX-lea a fost răspândirea sistemului prusac în educație, a obligativității și gratuității învățământului primar, răspândirea școlilor normale (de învățători), a grădinițelor, apariția alfabetului Braille și bineînțeles, cristalizarea și răspândirea alternativelor educaționale. De asemenea, educația adulților este un subiect care a fost puțin tratat de către istorici. În subcapitolul I.5, analiza evoluției educației adulților urmărește contextul internațional, evidențiind apariția și dezvoltarea acestei noi forme de pedagogie ca răspuns la nevoile unei societăți aflate într-un proces accelerat de industrializare și urbanizare. În acest cadru, se subliniază rolul unor inițiative precum școlile de alfabetizare pentru muncitori, extinderea accesului la educație prin programe specializate pentru adulți, dar și contribuția unor pedagogi și reformatori, mai ales din spațiul scandinav, care au susținut educația pe tot parcursul vieții. Această abordare ne permite să înțelegem dinamica inovatoare a educației adulților și impactul său asupra dezvoltării societăților moderne. Subcapitolul II.5. pune accent pe inițiativele legislative și reformele promovate începând cu a doua jumătate a secolului al XIX-lea, culminând cu eforturile lui Spiru Haret, care a jucat un rol esențial în organizarea și promovarea învățământului pentru adulți și în România. De asemenea, se evidențiază dificultățile întâmpinate în implementarea acestor inițiative, cum ar fi lipsa resurselor, rezistența anumitor segmente ale populației și contextul socio-politic fluctuant.

Capitolul al treilea, „Alternativele pedagogice moderne”, a analizat apariția și evoluția alternativelor pedagogice moderne, evidențiind principalele curente educaționale care au influențat sistemele de învățământ în secolul XX. Acesta a început prin conturarea contextului istoric în care s-au dezvoltat aceste pedagogii, subliniind nevoia de reformă și dorința de a adapta educația la nevoile individuale ale elevilor. Au fost prezentate cele mai importante alternative educaționale: pedagogia Waldorf, metoda lui Freinet, Planul Dalton și pedagogia Montessori.

Fiecare dintre acestea a fost analizată din perspectiva principiilor fundamentale, a aplicabilității în procesul educațional și a impactului asupra sistemului tradițional de învățământ, dar și din perspectiva receptării în spațiul românesc. Pedagogia Waldorf, bazată pe concepția lui Rudolf Steiner, a promovat o abordare holistică, punând accent pe dezvoltarea creativității și a gândirii libere. Metoda Freinet încuraja participarea activă a elevilor în procesul de învățare, utilizând tehnici inovatoare, precum tiparul în școală. Planul Dalton a oferit o mai mare autonomie elevilor, permițându-le să-și organizeze singuri ritmul de studiu. Un accent deosebit a fost pus pe pedagogia Montessori, detaliind principiile sale esențiale, precum învățarea prin experiență, importanța mediului educațional structurat și rolul educatorului ca ghid. Capitolul a evidențiat receptarea acestor alternative în România, subliniind că, deși influențele externe au fost prezente, implementarea lor s-a confruntat cu provocări determinate de contextul social, economic și politic. Analiza din capitolul al treilea a confirmat în mare parte prima ipoteză de cercetare, demonstrând că alternativele pedagogice moderne s-au bazat pe principiul educației centrate pe copil, promovând un proces de învățare adaptat nevoilor și ritmului fiecărui elev. Studiul pedagogiilor Waldorf, Freinet, Planul Dalton și Montessori a evidențiat faptul că acestea au propus metode inovatoare, menite să încurajeze autonomia, creativitatea și participarea activă a copiilor. Cea de-a doua ipoteză nu s-a confirmat pe deplin, deoarece raportarea la inovațiile pedagogice occidentale a putut fi documentată pe baza surselor utilizate doar în cazurile pedagogiei Montessori, Planului Dalton, pedagogiei Freinet, și nu cazul școlii Waldorf, al căror proponent, Rudolf Steiner, a fost cunoscut în România aproape numai pentru preocupările sale în ramura ocultismului. La noi, deși mediul educațional a fost inițial influențat de modele tradiționale, reformatorii interbelici au manifestat un interes real pentru aceste noi direcții, susținând distanțarea de herbartianism și crearea unui cadru propice pentru integrarea pedagogiilor alternative, inclusiv și mai ales a metodei Montessori.

Capitolul al patrulea, „Învățământul românesc în interbelic”, a analizat evoluția învățământului din țara noastră în perioada dintre cele două războaie mondiale, evidențiind transformările legislative, sociale și culturale care au influențat educația. În acest context, unificarea teritorială din 1918 a impus necesitatea armonizării sistemului educațional la nivel național, conducând la reforme menite să asigure accesul la educație pentru toate categoriile sociale. Politicile educaționale din interbelic au fost influențate de curente ideologice naționaliste autohtone, care promovau o pedagogie adaptată specificului românesc, dar limitau adoptarea unor metode inovatoare internaționale. Totuși, „școala activă” și „școala nouă” au câștigat teren, introducând concepte moderne precum învățarea prin experiență și centrarea pe elev. S-a evidențiat și diviziunea dintre învățământul urban și cel rural, unde persistau probleme legate de resurse și accesibilitate. Presa și partidele politice au jucat un rol important în dezbaterile despre reformele educaționale, influențând deciziile guvernamentale.

Capitolul a subliniat că, deși interbelicul a fost o perioadă de modernizare a educației, rezistența față de unele inovații, inclusiv metodele alternative precum Montessori, a limitat aplicarea lor la scară largă, acestea fiind implementate preponderent în medii private și urbane. Cercetarea a demonstrat o confirmare în mare parte a ipotezelor de cercetare, având în vedere că politica educațională din perioada interbelică a favorizat o viziune centralizată, menită să consolideze identitatea națională și să uniformizeze sistemul de învățământ. Această orientare a limitat receptarea pedagogiilor alternative, inclusiv Montessori, care erau percepute ca modele străine și văzute de unii ca incompatibile cu idealul educației naționale. Totodată, reformele legislative și administrative adoptate după Unirea din 1918 au contribuit la unificarea sistemului educațional și la introducerea unor concepte moderne, însă aplicarea acestora a fost inegală, în special în mediul rural, rezultând că această ipoteză s-a confirmat parțial. Astfel, pedagogii alternative, inclusiv metoda Montessori, au avut un impact limitat în mediul rural, fiind promovate preponderent în mediul urban și privat, cu sprijin extrem de redus din partea statului.

Capitolul al cincilea, „Mișcarea Montessoriană în România în prima jumătate a secolului XX”, a evidențiat modul în care metoda Montessori a fost receptată, popularizată și implementată

în contextul educațional românesc. Cercetarea a fost fundamentată pe surse istorice relevante, în special pe 180 de articole din presa interbelică, care au reflectat atât entuziasmul, cât și rezervele față de această pedagogie alternativă. Metoda Montessori, bazată pe dezvoltarea autonomiei copilului, învățarea prin experiență și adaptarea mediului educațional la nevoile elevului, a început să fie cunoscută în România la începutul secolului XX, în principal prin traduceri și articole publicate în revistele pedagogice. Personalități precum Izabela Sadoveanu, Ilie Șulea-Firu, C. V. Buțureanu și membri ai unor cercuri educaționale progresiste au susținut introducerea acestei metode, considerând-o o alternativă valoroasă la sistemul tradițional de învățământ. Primele inițiative concrete au apărut în anii 1924, odată cu organizarea unor cursuri pentru educatori și în 1930-1934 prin înființarea unor grădinițe Montessori, în special în București. În ciuda interesului manifestat de anumiți pedagogi și intelectuali, aplicarea metodei Montessori a fost limitată de mai mulți factori. În primul rând, contextul educațional românesc interbelic era marcat de un puternic curent autohtonist. Un alt factor limitativ a fost lipsa sprijinului instituțional și financiar pentru dezvoltarea unui sistem montessorian extins. Spre deosebire de alte state europene unde metodele alternative au beneficiat de susținere guvernamentală, în România acestea au rămas inițiative izolate, finanțate în principal din surse private. Mai mult, rigiditatea sistemului educațional și accentul pus pe o pedagogie uniformizată au împiedicat integrarea oficială a metodei Montessori în curriculumul național. Capitolul a evidențiat și impactul schimbărilor politice asupra mișcării montessoriene. Mai ales după venirea la putere a regimului comunist, pedagogia Montessori a fost tratată marginalizată, în contextul în care educația devenea un instrument de propagandă ideologică. Cercetarea a demonstrat că, deși mișcarea montessoriană a avut un impact semnificativ asupra dezbaterilor educaționale interbelice și a fost susținută de anumite cercuri intelectuale, implementarea sa pe scară largă a fost împiedicată de factori ideologici, economici și politici, rămânând un experiment educațional limitat la anumite medii urbane și private.

Concret, analiza surselor din presa interbelică a relevat că metoda Montessori a beneficiat de o promovare relativ limitată, însă a existat un interes constant pentru alternative educaționale inovatoare. Unele publicații progresiste au evidențiat avantajele acestei metode, în timp ce altele au reflectat scepticismul societății față de inovațiile care nu se aliniau cu viziunea predominantă asupra educației. În general, presa nu a reprezentat un factor determinant în răspândirea montessorianismului, dar a jucat un rol important în stimularea dezbaterilor educaționale. Analiza presei interbelice a confirmat ipoteza conform căreia presa a avut un rol ambivalent în popularizarea metodei Montessori. Pe de o parte, unele publicații pedagogice și reviste academice au susținut inovațiile educaționale și au promovat avantajele metodei Montessori. Pe de altă parte, presa generalistă a avut un impact limitat asupra răspândirii acestui model educațional, iar unele publicații conservatoare au ridicat obiecții legate de compatibilitatea metodei cu specificul cultural și național al educației românești.

Un aspect esențial al acestei cercetări l-a reprezentat analiza receptării pedagogiei Montessori prin prisma teoriei formulate de Valeriu Dumitru, conform căreia montessorianismul în România interbelică a trecut prin trei faze distincte de receptare: entuziasm în anii 1920, apoi negare și bunăvoință mai rezervată în anii 1930. Aceste faze au fost identificate în baza surselor istorice și a analizelor din presa vremii și reprezintă o schemă utilă pentru înțelegerea modului în care pedagogia Montessori a fost percepută și integrată în sistemul educațional românesc. Analiza confirmă, în mare parte, existența acestor etape, însă nuanțările contextuale sunt esențiale pentru o înțelegere detaliată a modului în care pedagogia Montessori a fost percepută în România. În faza de entuziasm (anii 1920 - începutul anilor 1930), caracterizată de un interes crescut pentru metoda Montessori, în special în cercurile academice și pedagogice reformatoare, pedagogia Montessori era privită ca o metodă revoluționară, capabilă să ofere o alternativă viabilă la modelul tradițional de predare. Entuziasmul pentru această metodă a fost determinat de conectarea educației românești la tendințele internaționale – în contextul în care România interbelică încerca să adopte modele educaționale occidentale, pedagogia Montessori era percepută ca un simbol al modernizării. Această etapă s-a manifestat printr-un interes crescut față de metodele educaționale inovatoare,

susținut în special de cercurile pedagogice progresiste din România. Studiile internaționale despre Montessori au început să fie traduse și discutate în revistele de specialitate, iar un număr restrâns de școli private a început să adopte principiile montessoriene. Articole din presa vremii confirmă prezentând metoda Montessori ca fiind un model pedagogic modern și eficient, capabil să transforme educația timpurie. Pedagogi precum Izabela Sadoveanu și Ilie Șulea-Firu au susținut metodele inovatoare, militând pentru integrarea acestora în învățământul preșcolar românesc. În această perioadă, există exemple de inițiative care confirmă, fiind organizate conferințe pe tema Montessori la nivel universitar și au apărut primele încercări de aplicare experimentală a metodei în grădinițele particulare din București și alte orașe mari.

Pe măsură ce discursul naționalist și orientarea educației către un model mai centralizat și uniformizator au câștigat teren, pedagogia Montessori a început să fie privită cu scepticism, confirmând faza de negare și scepticism (mijlocul anilor 1930 – sfârșitul deceniului). Studiile oficiale ale ministerului și manualele de pedagogie publicate în această perioadă au început să favorizeze mai degrabă modele educaționale tradiționale, influențate de pedagogia etno-națională promovată de gânditori precum Constantin Rădulescu-Motru, inspirată din conceptele sale despre „o filosofie proprie a poporului român”. Metoda Montessori a fost criticată de alții, cum ar fi Stanciu Stoian, pentru lipsa unui cadru formal riguros și pentru dificultatea de a fi implementată pe scară largă în sistemul de stat, în special în mediul rural, unde infrastructura educațională era deficitară, această fază ducând la un declin al interesului oficial față de metoda Montessori și la abandonarea unor inițiative care promiteau implementarea ei într-un cadru instituționalizat.

În paralel, metoda Montessori a continuat să fie studiată și aplicată în anumite cercuri restrânse, deși fără sprijin instituțional, confirmând coexistența unei bunăvoințe moderate (sfârșitul anilor 1930 – începutul anilor 1940). În special în învățământul privat, pedagogi interesați de educația progresistă au încercat să mențină principiile Montessori în cadrul unor experimente educaționale limitate. În revistele pedagogice ale vremii, unele articole au continuat să susțină metoda Montessori, dar într-o manieră mai temperată, prezentând-o mai degrabă ca pe o opțiune experimentală decât ca un model revoluționar iar unele școli din București, Constanța, Valea Jiului și din Ardeal au menținut elemente ale metodei Montessori în curriculum, însă fără a beneficia de recunoaștere oficială. Această fază a reprezentat o perioadă de stagnare a montessorianismului în România, fără progrese semnificative, dar cu o menținere a interesului în anumite cercuri academice.

În urma analizei efectuate, se poate concluziona că teoria celor trei faze a lui Valeriu Dumitru se validează în linii mari, însă cu unele nuanțe specifice: faza de entuziasm a fost predominantă în cercurile academice și pedagogice progresiste, dar nu a avut un impact semnificativ asupra politicii educaționale oficiale, faza de negare a fost determinată în principal de schimbările de direcție ale sistemului educațional românesc, care s-a orientat spre un model mai naționalist și centralizat, faza de bunăvoință moderată nu a condus la o renaștere a montessorianismului, dar a menținut un interes latent și constant în anumite medii educaționale, ceea ce a permis ca metoda să fie redescoperită și reevaluată în deceniile următoare. Astfel, analiza receptării pedagogiei Montessori în România interbelică confirmă existența acestor trei faze, fiecare influențată de dinamica social-politică și de orientările pedagogice dominante ale epocii.

În această etapă a cercetării, am sintetizat principalele idei și politici educaționale, analizând modul în care au fost transpuse în strategii și legislație. Studiul se bazează pe documente de arhivă, lucrări de specialitate și publicații educaționale interbelice. Am investigat procesul de unificare a sistemelor de învățământ după Marea Unire și am corelat politicile educaționale cu direcțiile doctrinare ale vremii. Analiza surselor primare a evidențiat ideile pedagogice dominante, oferind un cadru interpretativ pentru studiul de caz dedicat montessorianismului. Perioada interbelică a fost marcată de o orientare clară către organizarea sistemului educațional și adaptarea acestuia la schimbările sociale și influențele occidentale.

Educația era percepută ca o soluție esențială într-un context de transformare națională și instabilitate.

La final, se poate observa că evoluția și consolidarea sistemului educațional românesc au fost influențate, în diferite perioade, de trei mari direcții educaționale. În perioada interbelică, modelul francez a exercitat o puternică influență, punând accent pe valori culturale, arte, literatură, istorie, democrație, filosofie și rafinament. Între 1930 și 1944, modelul german a devenit dominant, având o orientare pronunțată către educația tehnică și științifică. După Al Doilea Război Mondial, s-a impus modelul sovietic, care a adus contribuții semnificative în matematică, fizică, chimie și alte științe exacte. În prezent, influențele educaționale sunt multiple și diverse. Sistemele american și britanic pun un accent deosebit pe cercetare și inovare, în timp ce modelele educaționale din Europa de Nord-Vest, precum cel finlandez, se disting prin metode și tehnici pedagogice inovatoare, menite să stimuleze autonomia și creativitatea elevilor¹⁴.

Lucrarea de față se concentrează asupra mișcării montessoriene în România în prima jumătate a secolului XX, fără a extinde analiza asupra evoluțiilor acesteia după 1990, perioadă marcată de transformări semnificative în sistemul educațional românesc. Această delimitare a fost determinată de accesibilitatea surselor și de obiectivul principal al cercetării, care vizează contextualizarea receptării metodei Montessori în interbelic. Totuși, pentru o înțelegere mai completă a impactului montessorianismului în România, o direcție viitoare de cercetare ar putea explora revigorarea și dezvoltarea acestei pedagogii după căderea regimului comunist, în contextul reformelor educaționale postdecembriste. Cu toate acestea, cercetarea acestei teme de actualitate în formula prezentată aici ne permite să investigăm și să înțelegem mai bine contextul educațional actual, să identificăm provocările și oportunitățile din domeniul politicilor educaționale și să analizăm modul în care acestea pot contribui la dezvoltarea unui sistem educațional mai eficient, inclusiv și relevant pentru nevoile societății contemporane.

¹⁴ Constantin Anghelache, *op. cit.*, p. 17.

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

Surse primare

Arhive, surse inedite

1. Arhivele Naționale ale României (ANR) București, fond Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice (M.C.I.P.), dosar nr. 18 din 1915.
2. ANR București, fond M.C.I.P., dosar nr. 12 din 1916.
3. ANR București, fond M.C.I.P., dosar nr. 4 din 1919.
4. ANR București, fond M.C.I.P., dosar nr. 27 din 1919.
5. ANR București, fond fond Ministerul Instrucțiunii Publice (M.I.P.), dosar nr. 135 din 1923.
6. ANR București, fond M.I.P., dosar nr. 135 din 1925.
7. ANR București, fond M.I.P., dosar nr. 223 din 1923.
8. ANR București, fond M.I.P., dosar nr. 283 din 1923.
9. ANR București, fond M.I.P., dosar nr. 3 din 1924.
10. ANR București, fond M.I.P., dosar nr. 5 din 1925.
11. ANR București, fond M.I.P., dosar nr. 135 din 1926.
12. ANR București, fond M.I.P., dosar nr. 320 din 1926, *Legea pentru înființarea Școlii de puericultură și educatoare din Capitală*.
13. ANR București, fond Societatea Ortodoxă Națională a Femeilor Române, dosar 518/1933-1934.
14. Arhivele Naționale ale României București, *Fond Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice. Direcția Contabilității*, dos. 824/1914, ff. 24 - 31.

Colecții de documente, surse editate, lucrări

15. ***, *Regulamentul Organic al Moldovei*, ediție integrală realizată de Dumitru Vitcu și Gabriel Bădăraș, Editura Junimea, Iași, 2004.
16. ***, *Publicațiile periodice românești - PPR*, Tom. I, (1820-1906), București, 1913.
17. Anuarul Statistic al României, perioada 1939-1940.
18. Haret, Spiru C., *Operele lui Spiru Haret*, ediție îngrijită și note de Constantin Schifirneț, Vol. II, Oficiale 1901-1904, Comunicare.ro, București, 2009.
19. Haret, Spiru C., *Operele lui Spiru Haret*, ediție îngrijită și note de Constantin Schifirneț, Vol. VI, Parlamentare. Rapoarte, expuneri de motive, discursuri 1895-1899, Comunicare.ro, București, 2009.
20. Hurmuzaki, Eudoxiu (coord), *Documente privitoare la istoria românilor*, Vol. XIV, partea a II-a, Librăriile Socec &co., C. Sfetea, Pavel Suru, București, 1915.
21. Negulescu, P. Petre, *Reforma învățământului: proiecte de legi*, Ediția a II-a, Editura Tipografia Nouă, București, 1927.

Jurnale, memorii, autobiografii, cronici, dări de seamă

22. Angheliescu, Constantin, *Activitatea Ministerului Instrucțiunii, 1922 - 1926*, Editura Cartea Românească, București, 1926.
23. Angheliescu, Constantin, *Evoluția învățământului primar și secundar în ultimii 20 de ani*, Imprimeriile „Curentul”, București, 1940.
24. Gusti, Dimitrie. *Un an de activitate la Ministerul Instrucției, Cultelor și Artelor. 1932-1933*, Tipografia Bucovina, București, 1934.

Presă

25. *Adevărul Literar și Artistic*, 1930, 1931, 1932, 1933.
26. *Albina*, 1934.
27. *Argus*, 1926.
28. *Calendarul*, 1932, 1933.
29. *Constanța*, 1893.
30. *Copilul* 1941.
31. *Curentul*, 1931, 1932, 1933, 1935, 1936, 1937, 1938, 1939.
32. *Cuvântul*, 1926, 1929, 1930, 1932.
33. *Dacia*, 1926.
34. *Dimineața*, 1925, 1928, 1930, 1933, 1934, 1935, 1936, 1937.
35. *Dreptatea*, 1929, 1930, 1933, 1934.
36. *Epoca*, 1929, 1935, 1936.
37. *Gazeta Mureșului*, 1934.
38. *Gândirea*, 1936, 1939.
39. *Glasul Bucuvinei*, 1919, 1930.
40. *Ilustrațiunea Română*, 1935.
41. *Îndreptarea*, 1926, 1934, 1936.
42. *Luceafărul*, 1938.
43. *Lumea*, 1930.
44. *Lupta*, 1926, 1931, 1933, 1936.
45. *Monitorul Oficial*, 1924, 1936.
46. *Neamul Românesc*, 1927, 1932, 1934, 1935, 1938.
47. *Oglinda lumii*, 1931.
48. *Opinia*, 1919, 1922, 1923, 1924, 1931, 1937.
49. *Patria*, 1921, 1931, 1932, 1936, 1938.
50. *Presa*, 1924.
51. *Rampa*, 1923, 1927, 1937.
52. *Revista Fundațiilor Regale*, 1935.
53. *Revista școala și familia de mâine*, 1937.
54. *Românul*, 1935, 1936.
55. *Semnalul*, 1938.
56. *Sociologie românească*, 1936, 1938.
57. *Școala bănățeană*, 1931, 1932.
58. *Școala vremii*, 1930, 1934, 1937, 1938, 1939.
59. *Timpul*, 1937, 1938.
60. *Trup și suflet*, 1936.
61. *Unirea*, 1935.
62. *Universul*, 1924, 1926, 1927, 1928, 1929, 1930, 1932, 1933, 1934, 1936, 1937, 1939.
63. *Viața dobrogeană*, 1927.
64. *Viața Românească*, 1921, 1930, 1931, 1939.
65. *Viitorul*, 1924, 1935, 1936.
66. *Vremea*, 1938.

Lucrări fundamentale de pedagogie și filosofie

67. Antonescu, G. George, *Pedagogie generală*, Editura Cultura Românească, București, 1936.
68. Buțureanu, Constantin V., *Curente pedagogice*, Iași, 1910.
69. Comenius, Jan Amos, *Didactica Magna*, trad., note și comentarii de Iosif Antohi, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1970.
70. Comenius, Jan Amos, *Pampaedia*, trad., note și comentarii de Iosif Antohi, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1977.
71. Dewey, John, *Democrație și educație*, trad. N. Sacaliș, V. Nicolescu, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1972.
72. Dewey, John, *Experience and Education*, Macmillan Publishing Company, New York, 1997.
73. Dewey, John, *Pedagogie socială*, trad. V. Buțureanu, Tipografia Tribuna, Iași, 1919.
74. Dewey, John, *Școala și societatea*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1977.
75. Dewey, John, *Școlile de mâine*, trad. G. I. Simeon, Editura Librăriei „Principele Mircea”, București, 1937.
76. Dewey, John, *The School and Society and The Child and the Curriculum*, University of Chicago Press, Chicago, 1902.
77. Montessori, Maria, *Descoperirea copilului*, trad. Ilie Șulea-Firu, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1977.
78. Montessori, Maria, *Dr. Montessori's Own Handbook*, Frederick A. Stokes Company, New York, 1914.
79. Montessori, Maria, *The Advanced Montessori Method, Vol. I*, trad. Florence Simmonds, Frederick A. Stokes Company, New York, 1917.
80. Montessori, Maria, *The Montessori Method*, Barnes & Noble, New York, 2003.
81. Montessori, Maria, *The Montessori Method*, trad. Anne E. George, Frederick A. Stokes Company, New York, 1912.
82. Narly, Constantin, *Pedagogie generală*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1996 (ed. orig. 1938).
83. Petrescu, C. Ion, *Școli de experimentare*, Editura Institutului Pedagogic Român, București, 1935.
84. Piaget, Jean, *La Représentation du monde chez l'enfant*, Félix Alcan, Paris, 1926.
85. Piaget, Jean, *The Child's Conception of the World*, Routledge and Kegan Paul, London, 1928.
86. Platon, *Legile*, trad. E. Bezdechi, Șt. Bezdechi, Editura Univers Enciclopedic, București, 2010.
87. Platon, *Republica*, trad. Dumitru Vanghelis, Editura Antet XX Press, București, 2010.
88. Popescu, Ioan, *Pedagogia lucrată pe bazele psihologice și etice ale realismului Herbartian*, Tipografia W. Krafft, Sibiu, 1892.
89. Rădulescu-Motru, Constantin, *Românismul. Catehismul unei noi spiritualități*, Fundația pentru Literatură și Artă „Regele Carol II”, București, 1936.
90. Rousseau, Jean-Jacques, *Emil sau despre educație*, trad. Dimitrie Todoran, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1973.
91. Sadoveanu, Izabela, I. C. Angelescu, *Psihologia copilului*, Tipografia „Ion C. Văcărescu”, București, 1933.
92. Steiner, Rudolf, *Educația copilului din punctul de vedere al științei spirituale*, trad. Sorin Țigăreanu, Editura Triade, Cluj-Napoca, 1994.
93. Steiner, Rudolf, *Rudolf Steiner in the Waldorf School*, trad. Catherine E. Creeger, Anthroposophic Press, Hudson, 1996.
94. Steiner, Rudolf, *The Roots of Education*, trad. anonim, Anthroposophic Press, Hudson, 1997.

95. Stoian, Stanciu, *Din problemele localismului educativ*, ed. a II-a, Editura librăriei Socec, București, 1932.
96. Șulea-Firu, Ilie, „Dr. Maria Montessori și metoda sa de educație”, în *Revista de pedagogie*, vol. XI, 1940.

Surse secundare

Lucrări generale și speciale

97. ***, *Istoria pedagogiei*, manual pentru Institutele Pedagogice, Partea I. Editura de Stat Didactică și Pedagogică, București, 1958.
98. Albușescu, Ion. *Pedagogii alternative*, Editura All, București, 2016.
99. Anghelache, Constantin, Anghel, Mădălina Gabriela, Iordan Petrescu, Emilia Gogu (coordonatori), *Evoluția centenară a învățământului în România*, Editura Economică, București, 2018.
100. Bârsănescu, Ștefan, *Istoria pedagogiei românești*, Societatea Română de Filosofie, București, 1941.
101. Chișiu, Carmen Maria, „Montessori Pedagogy, an Educational Alternative, from Romania: Evolution from the Beginning of the 20th Century until the Second World War Contribution”, *History of Education and Children's Literature*, vol. XIII, nr. 2, 2018, EUM – Edizioni Università di Macerata, pp. 511–518.
102. Ciucureanu, Monica (coord.), *Punți de trecere între învățământul traditional și cel bazat pe modele pedagogice alternative în sistemul românesc de învățământ*, Institutul de Științe ale Educației, București, 2011.
103. Cocișiu, Toma, *Cronica pedagogică*, Editura Litera, București, 1977.
104. Cocișiu, Toma, *Tehnica pedagogică de cercetare și creație*, Editura Surorile Lauretane, Baia Mare, 2012.
105. Coroban, Costel, *Comunicare interculturală: Curs*, Editura Pim, Iasi, 2020.
106. Coroban, Costel, *Potârnichile Gri. Spitalele Femeilor Scoțiene în România 1916-1917*, Editura Cetatea de Scaun, Târgoviște, 2012.
107. Coroban, Costel, Anamaria Burada, „The Reception of Rudolf Steiner, Célestin Freinet and Helen Parkhurst in Interwar Romania” în *Journal of Pedagogy*, vol. LXXII, nr. 2, 2004, pp. 155-174.
108. Drace-Francis, Alex, *Geneza culturii române moderne. Instituțiile scrisului și dezvoltarea identității naționale 1700-1900*, Polirom, București, 2016.
109. Drace-Francis, Alex, *The Traditions of Invention: Romanian Ethnic and Social Stereotypes in Historical Context*, Brill, Leiden, 2013.
110. Dumitru, Valeriu, *Gândirea pedagogică universală și românească în secolele XVII–XX*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 2004.
111. Dumitru, Valeriu, *Maria Montessori și montessorianismul în România*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 2006.
112. Feraru, Margareta, „Izabela Sadoveanu la Viața Românească”, *RITL*, Tom. 43, Nr. 2, 1994, pp. 241-248.
113. Florea, Mihaela, *Învățământul particular preuniversitar (inclusiv învățământul preșcolar) în Bucureștiul de la sfârșitul secolului XIX și începutul secolului XX*, Teză de doctorat, Universitatea din București, 2022.
114. Freinet, Célestin, *L'imprimerie à l'école*, E. Ferrary éditeur, Boulogne, 1927.
115. Gabrea, I. Iosif, *Școala românească. Structura și politica ei*, Editura Bucovina, București, 1933.
116. Găvănescu, Ion, *Istoria Pedagogiei*, Editura Librăriei H. Steinberg, București, 1919.

117. Giurescu, C. Constantin, *Istoria învățământului din România. Compendiu*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1971.
118. Gusti, Dimitrie (coord.), *Enciclopedia României. 1938-1943*, Vol. I, Editura Asociația Științifică pentru Enciclopedia României, București, 1938.
119. Hitchins, Keith, *Românii. 1774–1866*, ediția a III-a, trad. George G. Potra, Delia Răzdolescu, Humanitas București, 1998 (orig. *The Romanians*, 1774-1866, 1996).
120. Hîmpă, Laura-Rodica, „Din activitatea Fundației Culturale Regale «Principele Carol» (1922-1948). Documente de arhivă (I)” în *Studii de Biblioteconomie și Știința Informării/Library and Information Science Research*, nr. 17, 2013, București, Editura Universității din București, 2013, pp. 109-127.
121. Iorga, Nicolae, *Istoria învățământului românesc*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1971.
122. Jaeger, Werner, *Paideia: The Ideals of Greek Culture*, Oxford University Press, New York, 1944.
123. Jarvis, Peter, *Democracy, Lifelong Learning and the Learning Society*, Routledge, 2008.
124. Jarvis, Peter, *Globalization, Lifelong Learning and the Learning Society*, Routledge, 2007.
125. Jarvis, Peter, *Towards a Comprehensive Theory of Human Learning*, Routledge, 2006.
126. Key, Ellen, *Secolul copilului*, trad. Victoria Petrescu, Elvira Balmuș, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1978 (orig. *The Century of the Child*, 1909).
127. Kilpatrick, William Heard, *The Montessori System Examined*, Houghton Mifflin Company, Cambridge University Press, Boston, New York, Chicago, 1914.
128. Knowles, S. Malcolm. *The Modern Practice of Adult Education. From Pedagogy to Andragogy*, The Adult Education Company, New York, Cambridge, 1980.
129. Kramer, Rita, *Maria Montessori. A Biography*, Diversion Books, New York, 1988.
130. Lillard, Paula Polk, *Educația Montessori: Ghid esențial pentru formarea viitorului adult, de la naștere până la 24 de ani*, trad. Cora Radulian, Litera Media Group, București, 2018 (orig. *Montessori Today: A Comprehensive Approach to Education from Birth to Adulthood*, 2011).
131. Lungeanu, Ionica, „Alternativele educaționale: Aspecte comune și elemente specifice”, în *Probleme actuale ale științelor umanistice*, Vol. 19, partea 1, 2021, pp. 355-362.
132. Lungeanu, Ionica, „Învățământul preșcolar între sistemul tradițional și alternativele educaționale”, *Revista Universității Pedagogice de Stat „Ion Creangă”*, Chișinău, 2007, pp. 267–274.
133. Lungu, Ion, *Școala Ardeleană. Mișcare culturală națională iluministă*, Editura Viitorul Românesc, București, 1995.
134. Maheu, René, *Civilizația universalului. Inventar al viitorului*, Editura Științifică, București, 1968.
135. Mamulea, Mona, „Facultățile minții și facultățile gândirii. De la maioreșceni la Alexandru Surdu” în *Studii de istorie a filosofiei românești*, vol. 14, nr. 14, 2018, pp. 71-87.
136. Manolache, Anghel, Gheorghe Pârnuță, Ștefan Pascu, Ion Verdeș, *Istoria învățământului din România*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1983.
137. Marr, Andrew, *Istoria lumii*, Editura Nemira, București, 2015.
138. Marrou, Henri-Irénée, *A History of Education in Antiquity*, University of Wisconsin Press, Madison, 1956.
139. Mitru, Alexandru, *Politicile educaționale preuniversitare în România interbelică*, Editura Cetatea de Scaun, Târgoviște, 2024.
140. Pascu, Ștefan, *Istoria învățământului românesc*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1983.
141. Zaharian, Ermona, *Pedagogia românească interbelică*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1971.